

Мішина Юлія Сергіївна

студентка групи КОБ-1-11-4.Од, IV курс, напрям підготовки «Корекційна освіта (логопедія)»
corik93@gmail.com

Науковий керівник

Таран Оксана Петрівна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти інституту Людини Київського університету імені Бориса Грінченка
op.taran@kubg.edu.ua

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОВІЛЬНОЇ УВАГИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Анотація. У статті розкрито особливості довірливої уваги у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення та запропоновано розвивальні вправи, які спрямовані на розвиток основних властивостей довірливої уваги.

Ключові слова: довірлива увага, стійкість уваги, концентрація уваги, переключення уваги. молодші школярі з порушеннями мовлення.

Актуальність та доцільність дослідження. Завдяки пізнавальним психічним процесам дитина одержує знання про навколишній світ та про себе, засвоює нову інформацію, запам'ятовує, розв'язує певні завдання. Серед них виділяють відчуття і сприймання, пам'ять, мислення, уяву. Необхідною умовою протікання цих психічних процесів є увага.

Увага - спрямованість психічної діяльності людини та її зосередженість у певний момент на об'єкти або явища, які мають для людини певне значення при одночасному абстрагуванні від інших, в результаті чого вони відображаються повніше, чіткіше, глибше, ніж інші.

Питаннями розвитку уваги займалися такі науковці як: І. Л. Баскакова, П. Я. Гальперін, Ю. Б. Гіпенрейтер, М. Ф. Добринін, Ю. Б. Дормашев, С. С. Левітіна, О. М. Леонт'єв, К. К. Платонов, Ю. П. Поваренков, В. Я. Романов, С. Л. Рубінштейн, В. І. Страхов та ін.

Роль уваги полягає у забезпеченні психічних процесів (пізнавальних, емоційних, вольових) та успішної роботи свідомості. Вона пропускає через себе все, що входить у душу людини із зовнішнього світу, оскільки є формою організації психічної діяльності людини, яка полягає у спрямованості й зосередженості її на об'єктах, які мають для неї певне значення.

Успішність в оволодінні тією чи іншою діяльністю залежить від уваги дитини. Вона завжди включена у діяльність, є найважливішою умовою її продуктивності і виступає у єдності з пізнавальними психічними процесами та емоційно-вольовою сферою.

Більшість дітей з порушенням мовлення не можуть зосередитися і підтримувати нормальний рівень уваги протягом тривалого часу. Обсяг, стійкість, розподіл, переключення уваги в них гірші, ніж у однолітків з нормальним розвитком. У процесі виконання навчального завдання діти реагують навіть на незначні подразники навколишнього середовища: малопомітний рух предметів або слабкий звук відволікають їхню увагу. Часто діти концентрують увагу на другорядних подразниках і не реагують на основні.

У зв'язку з цим стоять питання про можливість і необхідність її емпіричного дослідження з метою розроблення спеціального цілеспрямованого формувального впливу.

Аналіз основних досліджень та публікацій. У молодшому шкільному віці, особливо у 1-2 класах, провідною залишається мимовільна увага, проте уже починає формуватися довільна увага. Цьому сприяє чітка організація дій молодших школярів за зразком, а також дій, якими вони можуть керувати і які можуть контролювати. Наприклад, перевіряючи виконане завдання, виправляючи допущені особисто та однокласниками помилки, діти поступово вчаться керуватися своєю метою, а їх довільна увага стає провідною. Одночасно з нею функціонує та розвивається мимовільна увага. Пов'язана вона не з яскравістю і зовнішньою привабливістю предмета, а насамперед із потребами та інтересами, що виникають у навчальній діяльності. Протягом перших років навчання у школі увага дітей ще не стійка. В 1-2 класах її стійкість вища при виконанні зовнішніх дій і нижча при виконанні розумових. Тому в їх навчальній діяльності мають чергуватися розумові заняття із заняттями зі складання схем, малювання, креслення [4].

Згідно з дослідженнями С. Ю. Коноплястої, Л. Г. Обухівської, Т. В. Сак увага дітей з порушенням мовлення має такі особливості [3]:

а) зменшення стійкості, концентрації уваги внаслідок загальної втоми. У дітей у процесі цілеспрямованої діяльності стійкість уваги швидко знижується. Ці порушення уваги найяскравіше виявляються, якщо порушується режим дня дитини, під час соматичних захворювань;

б) неадекватні коливання уваги часто без будь-якої причини. Це може бути наслідком незрілості нервової системи; у зв'язку з обмеженим обсягом інформації, внаслідок того, що діти сприймають не всю ситуацію загалом, а лише окремі її компоненти. Тому процес діяльності затягується, а результат не завжди відповідає меті;

в) генералізованість і селективність уваги виявляється у неспроможності дітей зосередитися на розв'язанні завдання.

Діти з порушенням мовлення відрізняються за якісними показниками уваги. Наприклад, одним притаманна нестійка увага, що поєднується з достатнім рівнем розвитку пізнавальної діяльності (сприймання, пам'яті, наочно-образного і словесно-логічного мислення). При цьому основним чинником є порушення саморегуляції. Іншим дітям властивий обмежений обсяг уваги, що поєднується з недорозвитком пізнавальних процесів, уповільненим темпом діяльності, недостатньою короткотривалою пам'яттю.

Характерна особливість довільної уваги у дітей з порушенням мовлення полягає в залежності від модальності подразників (зорового або слухового): в умовах словесної інструкції дітям важче зосередити увагу на виконанні завдання, ніж в умовах зорової. Дітям складно, майже недоступно розподіляти увагу між мовою і практичними діями [2].

Більшість дітей з порушенням мовлення не можуть зосередитися і підтримувати нормальний рівень уваги протягом тривалого часу. Обсяг, стійкість, розподіл, переключення уваги в них гірші, ніж у ровесників з нормальним розвитком. У процесі виконання навчального завдання діти реагують навіть на незначні подразники навколишнього середовища: малопомітний рух предметів або слабкий звук відволікають їхню увагу. Часто діти концентрують увагу на другорядних подразниках і не реагують на основні.

Отже, діти з порушенням мовлення потребують створення оптимальних умов навчання. Зміна звичних умов зумовлює нестійкість діяльності, втрату уваги [3].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою нашого науково-педагогічного дослідження є теоретично та емпірично вивчити особливості довільної уваги дітей з порушенням мовлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вивчення особливостей уваги молодших школярів було проведено дослідження.

В якості мети дослідження було визначено вивчення особливостей уваги молодших школярів.

Діагностику довільної уваги ми здійснювали за допомогою таких методик: методика вивчення концентрації і стійкості уваги (модифікація методу Пьерона - Рузера), таблиці Шульте, методика "Червоно-чорна таблиця" [1].

Вибірку склали дві групи досліджуваних учні третього класу з порушеннями мовлення з заїканням та алалією у кількості 3-х учнів та молодші школярі з нормальним розвитком мовлення (3 учні).

Особливості ефективності довільної уваги молодших школярів з порушеннями мовлення

За методикою "Вивчення концентрації і стійкості уваги (модифікація методу Пьерона - Рузера) отримано наступні результати, що подано у таблицях 1 та 2.

Таблиця 1

Особливості стійкості уваги дітей з ТПМ

Досліджуваний	Особливості виконання завдання		Рівень стійкості уваги
	час	помилки	
Роман О.	1хв. 31сек.	6 помилок	низький
Катя П.	2хв. 3сек.	2 помилки	дуже низький
Іван В.	1хв. 23сек.	2 помилки	середній

Особливості стійкості уваги дітей з нормальним розвитком

Досліджуваний	Особливості виконання завдання		Рівень стійкості уваги
	час	помилки	
Аліна К.	1хв.25сек.	2 помилки	середній
Кирило В.	1хв.32сек.	5 помилок	низький
Ганна З.	1хв.16сек.	0 помилок	високий

З числа досліджуваних не виявилось жодної дитини із дуже високим рівнем розвитку зазначених властивостей уваги. Як бачимо, концентрація і стійкість уваги у третьокласників незалежно від наявності порушень мовлення розвинуті недостатньо.

Вони повинні були розподіляти свою увагу, по перше, між різними геометричними фігурами, по-друге, між різними знаками, що їх потрібно проставляти у ці фігури, по-третє, між дотриманням встановлених правил заповнення бланку (просування рядочками, одночасна робота з усіма фігурами та ін.). Їм було надто важко водночас контролювати дотримання усіх умов виконання завдання та зумисне свідомо переключати уваги з одних об'єктів на інші.

Учням постійно потрібно було звірятися зі взірцем, поданим зверху бланку. А у деяких дітей при виконанні завдання десь у середині відведеного часу (наприкінці першої хвилини) ми спостерігали своєрідний збій, що полягав у тому, що вони забували, які знаки потрібно ставити і у які фігури, або ж порушували встановлені правила, проставляючи якісь окремі знаки, а інші ігноруючи. Можливо, це спричинено зростаючою утомою від виконання такої одноманітної роботи.

Серед дітей бути такі, що потребували постійного схвалення з боку експериментатора, а якщо його не отримували, то не виконували наступного етапу роботи. Без підкріплення їхньої уваги через певні проміжки часу відповідними оціночними судженнями у них різко змінювалась інтенсивність

уваги. Частина учнів, що увійшли до груп із низьким та дуже низьким рівнем розвитку вказаних властивостей, хоча і виконували завдання правильно, але надто повільно. Вони не могли і не уміли швидко переключати увагу з одних фігур на інші, що й відобразилось в отриманих низьких показниках концентрації та стійкості уваги.

За методикою «Таблиці Шульте» визначено ступінь стійкості та концентрації уваги третьокласників в умовах напруженої діяльності, що подано у таблицях 3 та 4.

Таблиця 3

Особливості концентрації уваги дітей з ТПМ

Дослід-жуваний	Завдання 1		Завдання 2		Завдання 3		Завдання 4	
	час	помилки	час	помилки	час	помилки	час	помилки
Роман	1хв.25с	3	1хв.10с	0	1хв.7с.	0	1хв.16с	1
Катя	1хв.44с	0	1хв. 36с	0	1хв.28с	1	1хв. 20с	0
Іван	57сек	0	1хв.5сек	0	49сек.	0	1хв.10с.	0

Таблиця 4

Особливості концентрації уваги дітей з нормальним розвитком

Дослід-жуваний	Завдання 1		Завдання 2		Завдання 3		Завдання 4	
	час	помилки	час	помилки	час	помилки	час	помилки
Аліна	1хв.13с	1	47сек.	0	1хв.11с	2	59 сек.	0
Кирило	47 сек.	1	46 сек.	2	58 сек.	0	42 сек.	0
Ганна	40 сек.	0	41 сек.	0	35 сек.	1	52 сек.	0

За результатами даного тесту можливі наступні висновки про характеристики уваги досліджуваних:

- увага концентрується достатньо у випадку, якщо на кожну з таблиць Шульте досліджуваний затрачує час, що відповідає нормативному (40-50 секунд);
- увага концентрується недостатньо – у випадку, якщо на кожну з таблиць Шульте досліджуваний затрачає час, що перевищує нормативний;

- увага стійка – у випадку, якщо не відмічається значних часових відрізень при підрахунку цифр у кожній з чотирьох-п'яти таблиць;
- увага нестійка – у випадку, якщо відмічаються значні коливання результатів за даними таблиць без тенденції до збільшення часу, затраченого на кожну наступну таблицю;
- увага виснажувальна – у випадку, якщо відмічаються тенденції до збільшення часу, що витрачає досліджувальний на кожну наступну таблицю.

В двох з трьох досліджуваних дітей без мовленнєвих порушень увага концентрується достатньо і є стійкою, у однієї дитини відмічаються значні коливання результатів за даними таблиць без тенденції до збільшення часу, затраченого на кожну наступну таблицю, тобто увага є нестійкою.

У досліджуваних дітей з тяжкими порушеннями мовлення на виконання цього завдання витрачався час, що перебільшував нормативні показники (40-50 секунд). Загалом, було відмічено нестійкість та виснажливість уваги у дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

За методикою «Червоно-чорна таблиця» отримано наступні результати, що подано у таблицях 5 та 6.

Таблиця 5

Особливості перемикання уваги дітей з порушеннями мовлення

Досліджуваний	Час виконання завдання	Рівень перемикання уваги
Роман О.	98сек.	низький
Катя П.	116 сек.	низький
Іван В.	76 сек.	середній

Таблиця 6

Особливості перемикання уваги дітей з нормальним розвитком

Досліджуваний	Час виконання завдання	Рівень перемикання уваги
Аліна К.	81сек.	середній
Кирило В.	46 сек.	високий
Ганна З.	49 сек.	високий

У дітей з нормальним розвитком мовлення були зафіксовані такі результати: високого рівня переключення уваги виявлено у 2-х учнів. Вони без труднощів впорались із завданням, швидко і правильно називали числа, як в прямому, так і зворотному порядку, у них найвищий показник T_3 . Одна дитина має середній рівень, вона гірше переходила з червоного кольору на чорний, повільніше називала цифри.

У дітей з порушеннями мовлення відмічені нижчий рівень сформованості переключення уваги, зокрема у однієї дитини виявлено середній рівень переключення уваги, у двох інших – низький рівень переключення уваги. Цим дітям у третьому завданні доводилося нагадувати про умови, підказувати.

Отже, за результатами нашого дослідження виявлено що в учнів третього класу з порушеннями мовлення нижчий рівень сформованості стійкості, концентрації та переключення уваги порівняно з однолітками з нормальним розвитком. Таким чином, молодші школярі з порушеннями мовлення потребують цілеспрямованого розвитку довільної уваги, а саме її властивостей стійкості, концентрації та переключення оскільки це є важливим для їх навчальної діяльності в школі.

Для розвитку властивостей уваги третьокласників з порушеннями мовлення нами підібрано розвивальні психологічні вправи, які може використовувати вчитель, логопед, психолог в індивідуальній та груповій роботі з дітьми.

Мета вправ: розвиток властивостей уваги (розподіл, концентрація та стійкість).

Обладнання: індивідуальні таблиці, аркуші з намальованими заплутаними лініями, книги з великим шрифтом.

Час проведення: щодня по 5 хвилин мінімум 4 разів на тиждень протягом 2-4 місяців; такі заняття краще проводити після відпочинку дитини.

Умови проведення: спокійна обстановка, відсутність відволікаючих чинників.

Вправа 1. Прочитайте вголос невелике речення. Читання супроводжується неголосним постукуванням олівцем по столу. Діти повинні запам'ятати текст і порахувати кількість ударів.

Можна провести цю вправу як змагання - хто правильно порахував, той і виграв. Переможець отримує, наприклад, червоний кружок. Так як на занятті краще грати кілька разів, підрахунок вигравшів проводиться в кінці заняття і переможці як-небудь заохочуються.

У процесі занять кількість речень, що використовуються в тексті, збільшується.

Вправа 2. Ця вправа використовується як для індивідуальної, так і для колективної роботи. При цьому користуються індивідуальними таблицями, що подано на Рис 1.

1	18	5	9
3	13	22	6
8	19	7	21
25	10	4	15

16	1	12	27
13	30	5	11
9	14	23	2
24	20	8	19

Рис 1. Таблиці до вправи.

Можливі три варіанти роботи:

- а) з таблицею № 1;
- б) з таблицею № 2;
- в) з обома таблицями (спочатку з таблицею № 1, а після перерви на 10 хвилин з таблицею № 2).

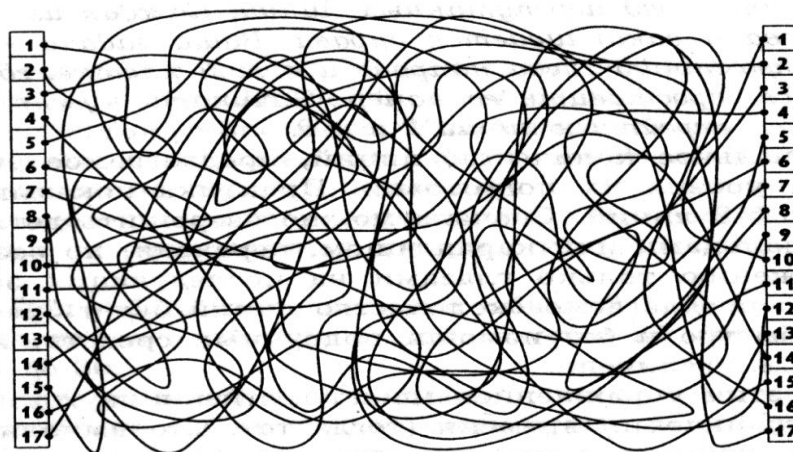
Час роботи обмежений: з таблицею № 1 - 3 хв, з таблицею № 2 - 7 хвилин.

Вчитель повідомляє дітям: "Перед вами таблиця, в якій розташовані безладно числа від 1 до 25. Всього в таблиці 16 чисел, це означає, що 9 пропущено. У вас є листок, на якому надруковано ряд чисел від 1 до 25. Ви повинні відшукати в таблиці числа по порядку, починаючи з 1. Якщо ви не

знайдете в таблиці якесь число, викресліть його в листку з числами. Виправлення не допускаються, намагайтеся працювати без помилок".

Аналогічна робота проводиться і з таблицею № 2, тільки кількість чисел трохи збільшено: використовується 25 чисел, а діапазон - від 1 до 30 [1, с. 142].

Вправа 3. Заняття може проводитися як колективно, так і індивідуально. Перед початком роботи дітям повідомляється завдання: "Перед вами на аркуші ряд переплутаних ліній. Кожна з них починається зліва і справа закінчується праворуч. Ваше завдання - простежити кожен ліній зліва направо і в тій клітці, де вона закінчується, проставити її номер. Починати потрібно з першої лінії, потім перейти до лінії 2 і т.д. до кінця". Аркуш подано на Рис.2.

Початкова кількість ліній, що пропонується дітям, залежить від рівня їх підготовки. Практика показує, що зазвичай це 5-8 ліній. Спочатку можна дозволити дітям допомагати собі пальцями або олівцем, переходячи, по можливості, до прослідування тільки очима на наступних заняттях. Як тільки пропонується кількість ліній буде "распутана" дитиною швидко і без допомоги підручних засобів, їх кількість повинна бути збільшена [1, с.143].

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Розвиток довільної уваги є одним з неодмінних умов успішного навчання в школі. Уміння діяти без відволікань, дотримуватись інструкцій і контролювати одержаний результат – все це вимоги, які пред'являє школа до довільності дитячої уваги.

Увага – це зосередженість свідомості людини на певних об'єктах при одночасному абстрагуванні від інших.

У даній роботі ми поанализировали логопедичну, психолого-педагогічну літературу, що дозволило виявити специфіку та особливості розвитку уваги у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовлення; визначили рівень розвитку уваги у дітей і розробили методи психологічної корекції основних властивостей уваги у молодших школярів з порушеннями мовлення.

Нами була проведена комплексна діагностика, яка виявила, що рівень розвитку уваги у дітей з порушенням мовлення не відповідає віковій нормі.

Увагу дітей з порушеннями мовлення характеризує ряд особливостей: нестійкість та виснажливність, більш низький рівень показників довільної уваги, важкість переключення уваги з одних об'єктів на інші.

Виявляються відмінності в прояві довільної уваги у залежності від модальності подразника (зорової або слухової): дітям з мовленнєвими порушеннями набагато важче зосередити увагу на виконанні завдання в умовах словесної інструкції, ніж в умовах зорової. У першому випадку спостерігається більша кількість помилок, пов'язаних з порушенням грубих диференційовок за кольором, формою, розташуванням фігур.

Стабільність темпу діяльності у школярів з порушеннями мовлення має тенденцію до зниження в процесі роботи.

Розподіл уваги між мовленням і практичним дією для дітей з тяжкими порушеннями мовлення виявляється важким, практично нездійсненим завданням. При цьому у них переважають мовні реакції уточнюючого і констатуючого характеру, тоді як у дітей з нормальним мовним розвитком спостерігаються складні реакції супроводжуючого характеру та реакції, що не належать до дії, виконуваного в даний момент.

Перераховані вище проблеми не можуть бути усунені фрагментарно включеними "вправами на увагу" в процесі занять з дитиною і вимагають для їх подолання спеціально організованої роботи.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо й у створенні спеціалізованого корекційного блоку програм для розвитку довільної уваги молодших школярів з порушеннями мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ануфриева А. Ф. Как преодолеть трудности в обучении. Психодиагностические таблицы. Психодиагностические методики. Коррекционные упражнения / А. Ф. Ануфриева, С. Н. Костромина – М. : Издательство «Ось-89», 1999. – 224 с.
2. Вікова психологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Савчин М.В., Василенко Л.П. - К. : Академвидав, 2005. - 360 с.
3. Конопляста С. Ю. Логопсихологія : навч. посіб / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак ; за ред. д-ра пед. наук, проф. М. К. Шеремет. - К. : Знання, 2010. - 294 с.
4. Павелків Р. В. Дитяча психологія: навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. – К.: Академвидав, 2008. – 432 с. (Серія «Альма-матер»).

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОИЗВОЛЬНОГО ВНИМАНИЯ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ТЯЖЕЛЫМИ НАРУШЕНИЯМИ РЕЧИ

Мишина Юлия Сергеевна

студентка группы КОБ-1-11-4.Од, IV курс, направление подготовки «Коррекционное образование (логопедия)»

copik93@gmail.com

Научный руководитель

Таран Оксана Петровна

Кандидат психологических наук, доцент кафедры специальной психологии, коррекционного и инклюзивного образования института человека Киевского университета имени Бориса Гринченко

op.taran@kubg.edu.ua

Аннотация. В данной статье раскрыты особенности произвольного внимания у детей младшего школьного возраста с нарушениями речи и предложено развивающие упражнения, которые направлены на развитие основных свойств внимания.

Ключевые слова: произвольное внимание, концентрация внимания, стойкость внимания, переключение внимания, младшие школьники с нарушениями речи.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF VOLUNTARY ATTENTION OF PRIMARY SCHOOL AGE CHILDREN WITH SERIOUS SPEECH DISORDERS

Mishina Yuliya Sergeevna

student group cob-1-11-4 Od, IV course, training "special education (speech therapy)"

copik93@gmail.com

Scientific supervisor

Taran Oksana Petrovna

Candidate of psychological Sciences, associate Professor of the Department of special psychology, correction and inclusive education of the Institute of Man of Kyiv University named after Boris Grinchenko
op.taran@kubg.edu.ua

Abstract. This article reveals the features of voluntary attention in children of primary school age with severe speech disorders and proposed remedial and developmental exercises that are aimed at the development of basic properties of attention.

Keywords: arbitrary attention; the younger students with severe speech disorders; peculiarities of the development of attention at younger school age; diagnostics of voluntary attention; the development level of attention in children with serious speech disorders.